

УДК 528 (091):(477·83-21)

А. ДРБАЛ¹, І. ТРЕВОГО², А. ВОВК²¹ Науково-дослідний геодезичний, топографічний і картографічний інститут, смт. Здіби, 25066, Чеська Республіка, тел. 420608164385, e-mail: adrbal@gmail.com² Інститут геодезії, Національний університет “Львівська політехніка”, вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, Україна, тел. 380322-58-27-19, e-mail: itrevoho@gmail.com**ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА ТА НАУКИ ПРО ВСЕСВІТ І ЗЕМЛЮ**

(до 300-річчя від дня народження)

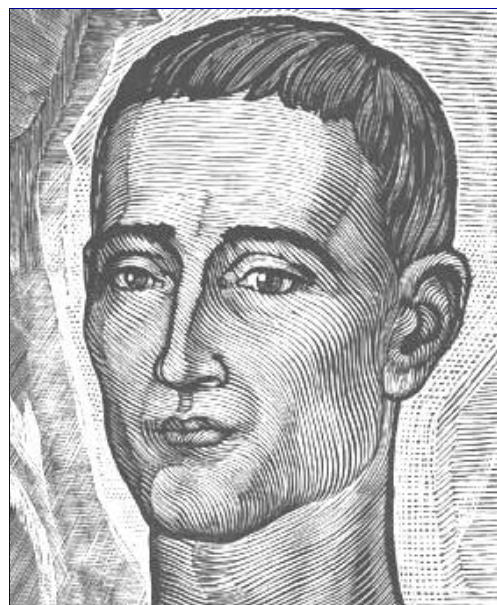
Коротко описано біографію та діяльність видатного українського мандрівного філософа, теософа і поета Григорія Сковороди (*1722–†1794). Особливу увагу приділено його інтересу до природничих наук і мандрів.

Ключові слова: Григорій Сковорода; астрономія; практична геометрія (геодезія).

*Воістину, моя самотність
відкрила мені небо*
Григорій Сковорода

В 2022 р. виповнилося 300 років від дня народження одного із найвидатніших українських філософів і теософів усіх часів, просвітителя, поета і музиканта Григорія Савича Сковороди (*29.11/3.12.1722 – †29.10/9.11.1794). Нині його також називають первозумом України! Його життя і діяльність припадають на бурхливе XVIII ст., коли зароджувалась сучасна наука. Тому не дивно, що філософ все життя цікавився природничими науками [4–8, 17, 19–21].

Навчаючись з 1734 до 1750 рр. (з перервами) у Києво-Могилянській академії (засн. 1615 р.)¹, він, крім богословських предметів, вивчав також філософію, математику, практичну геометрію тощо. У той час розділом філософії була натурфілософія, або фізика, яка вивчала також системи світу Клавдія Птолемея, Тихо Браге і Миколая Коперніка, відкриття Галілео Галілея тощо. Відомо, що викладання геліоцентричної системи Коперніка та відкриття Галілея започаткував у академії ще Феофан Прокопович (*1681–†1736)². Одним із вчителів Сковороди в академії був видатний вчений філософ, теолог і письменник Георгій Кониський (*1717–†1795), від якого він, ймовірно, і перейняв любов до філософії та науки взагалі [4–8, 17].

Григорій Сковорода (виріз)
Худ. В. Чебанік, 1988

Інтерес до природничих наук не згасав і в Санкт-Петербурзі, де Сковорода за часів імператриці Єлизавети з 1742 до 1744 рр. співав у придворній капелі. Там він, ймовірно відвідав перший російський природничий музей – Кунсткамеру, де була чудова колекція телескопів, глобусів і годинників, бачив видатних вчених Л. Ейлера, Д. Бернуллі та М. Ломоносова, міг ознайомитись з їхніми творами. Все це впливає з аналізу філософських і поетичних творів Сковороди. Наприклад, зі словами з духовної оди М. Ломоносова “*Утреннее размышление о Божием Величестве*” перегукуються слова філософа: “*Что есть солнце, еще не огненное море?*” або “*Солнце есть огненный шар, и никогда не стоит, а шар состоит из многих цыркулов, будто из колёс...*”. Згадує він у своїх творах і електрику, і місячні гори, і супутники Сатурна, і затемнення зірок тощо [1, 2, 7, 8].

¹ Києво-Могилянська академія, Під такою назвою вона існувала у 1632–1817 рр. Засновником Академії був Митрополит Київський, Галицький і всієї Русі Петро Могила (*1596–†1647). Тепер це Національний університет „Києво-Могилянська академія“ (НаУКМА).

² ПРОКОПОВИЧ, Феофан, *Натурфілософія или физика / Публикация В. М. Ничик и М. Д. Рогович // Историко-астрономические исследования. Вып. XII / Отв. ред. Л. Е. Майстров. Москва: Наука, 1975. С. 357–368 (400 с.) [сайт. 19.06.2023] / URL: <http://telescope.ucoz.ru/index/0-52>*

Старий корпус Національного університету
“Києво-Могилянська академія”
(побуд. у 1697–1702 рр.). Фото з інтернету

А ось що філософ писав про всесвітньовідомого польського астронома Миколая Коперніка у примітках до 28-ї Пісні “Саду Божественних пісень”: “Коперник єсть новейший астроном. Ныне его систему, сиречь план, или типик, небесных кругов весь мир принял. Родился над Вислою в польском городе Торуне. Систему свою издал в 1543 г. Сфера єсть слово еллинское, славенски: круг, клуб, мяч, глобус, гира, шар, круг луны, круг солнца” [1, 2, 7, 8].

У роки навчання в академії, на педагогічній роботі й під час мандрів Сковорода цікавився життям і працями видатних вчених Фалеса з Мілета, Піфагора, Аристотеля, Платона, Епікура, Сократа, Плутарха, І. Златоустого, Е. Роттердамського, Б. Паскаля, Р. Декарта, І. Ньютона та інших. З життям античних філософів він міг ознайомитись в праці історика філософії Діогена Лаєртського „Про життя, вчення та висловлювання славетних філософів”³, яка могла йому трапитись у навчальних закладах або за кордоном. Свідченням цього є вірш “*Fabula*”, де описано сюжет з цієї праці про Фалеса, а також його переклади деяких їхніх праць, напр. Плутарха⁴ [1, 2, 6, 7].

³ ДИОГЕН ЛАЭРТСКИЙ. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / пер. и прим. М. Л. Гаспарова; общ. ред. и вступ. ст. А. Ф. Лосева. 2-е изд., испр. Москва: Мысль. 1986. 570 с. (Серия “Философское наследие”, Том 99).

⁴ ПЛУТАРХ. Порівняльні життєписи / переклади з давньогр. Йосипа Кобіва та Юрія Цимбалюка; передмова та коментарі Й. Кобова. Київ: Дніпро, 1991. 440 с.: іл. (Життєписи). ISBN 5-308-00901-5 [сут. 19.06.2023]. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Plutarch/Porivnialni_zhyttiepysy/

У працях Лукіана, Орігена, Джордано Бруно, Бернара Ле Бове, де Фонтенеля і М. Ломоносова Сковорода читав про ідею численних населених світів і про мандри у Всесвіт, адже “скільки жителів в Луні!”⁵. У творі Б. Фонтенеля “Міркування про безліч населених світів” (1740)⁶, який переклав на російську мову російський поет і дипломат молдавського походження Антіох Кантемір (*1708–†1744), філософ ознайомився з термінами: атмосфера, горизонт, мир, центр, супутник тощо. До речі, в цій книзі вперше у східнослов’янській літературі наведено карту супутника Землі – Місяця. Мабуть, під впливом цієї книги він переклав вірш Публія Овідія Назона “Похвала астрономії”, де підкреслено, що астрономи “подвергли под ум свой течения звёздны”, а в іншому творі “виміряли все небо” [1, 2, 7, 8].

Осмилюючи здобуті знання, Сковорода аналізує у своїх творах основні канонічні поняття класичного природознавства: образ годинника як моделі Всесвіту, феномен машини, образ циркуля, “Коперніканські сфери” тощо. Через всю його творчість проходить й ідея вічності матерії, бо “вещество вечно єсть”. Розмірковував філософ також над таємницями часу і руху. Він неодноразово проголошував гасло наукового пошуку: “Шукай, стукай, заходь у двері, мети добре дім. Рий у ньому. Перебирай усе. Вивідуй капелюшки. Вимацуй усі потайники, досліджуй, прислухайся – се і єсть наймудріша цікавість” [2, 3, 7].

Ця цікавість спонукала Сковороду шукати місця, які б відповідали його душевному стану і де би він міг розмірковувати, тому більша частина його життя пройшла в мандрах Україною та іншими країнами. Сковорода любив мандри і не міг не ознайомитися з поширеними в той час творами про мандри Гомера, Д. Дефо, Дж. Свіфта, Шнайделя та ін. [1, 2, 3, 6, 8].

У 1845 р. Студента Сковороду, за рекомендацією префекта Києво-Могилянської академії та професора філософії Мануїла Козачинського (*1699–†1755), відібрали для роботи у т. зв. Токайській комісії, якою керував генерал-майор Федір Степанович Вишневський (*1682–†1749). Комісія була створена згідно із указом російської імператриці Єлизавети Петрівни від 5 квітня 1745 року для закупівлі у м. Токаї в Угорщині славнозвісних і в наш час токайських вин для імператорського двору. Генерал погодився з рекомендацією проф. М. Козачинського, тому що кращого помічника для напруженої роботи в чужій країні, ніж студент Сковорода, не міг знайти, адже студент добре знав німецьку, грецьку і гебрійську мови, володів латиною та був обізнаний з правилами етикету тощо.

Наприкінці серпня комісія виїхала з Києва. Маршрут пролягав через Васильків, Фастів, Кам’янку, Бердичів, Полонне, Заславль, Радзивіллів, Броди, Львів,

⁵ Пісня 28 “Саду божественних песней” Г. Сковороди.

⁶ ФОНТЕНЕЛЬ, Бернар. Рассуждения о множественности миров // Фонтенель, Бернар. Рассуждения о религии, природе и разуме. Москва: Мысль, 1979. С. 68–172 (300 с.).

Жовкву, Ярослав, Пшеворськ, Жешув, Красно, Дулянський перевал (Dukelský průsmyk). Далі через Свидник. Бардів, село Венецію поблизу Бардіва, де була вперше записана українська народна пісня “Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш”, яку видатний чеський вчений-теолог і 18-й єпископ Спільноти чеських братів Ян Благослав (*1523–†1571) навів у “Граматичі чеській” (1571), та Пряшів. Комісія прибула в Токай у кінці вересня. На думку академіка Д. Багалія, ця подорож була для Сковорода “новим винятково важливим періодом в його житті”, а відомий словацький україніст чеського походження Микола Неврлий (*1916–†2019) був переконаний, що саме „Сковорода перший орієнтував Україну на Захід, не даремно ж його туди так вабило!” [4, 7, 8, 10].

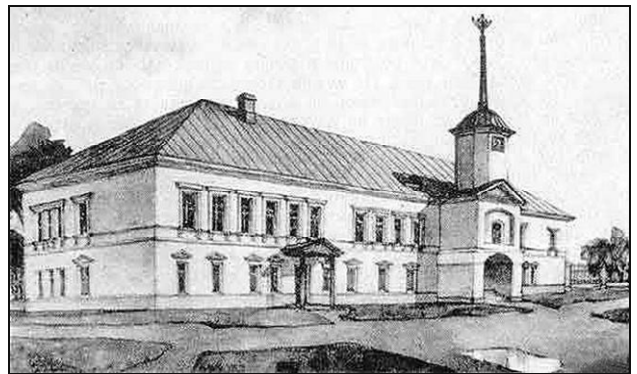
В Токаї Сковорода три роки керував хором православної церкви, але також, за свідченнями М. Ковалінського, супроводжував генерала Ф. С. Вишневського під час його поїздок до Будапешта⁷. Крім того, він мав змогу відвідати Відень, Пресбург (Братиславу), Трнаву і, можливо, Прагу. Перелік країн, в яких побував філософ, наводить перший угорський біограф Г. Сковорода Густав Густавович Гесс де Кальве (Gustav Adolf Hess de Calve, *1784–†1838) в двох статтях під загальною назвою “Сковорода, український філософ”, які були опубліковані в щомісячнику “Українській вѣстникъ” (1817, число 6, С. 106–119).⁸ Це, зокрема, Польща, Словаччина (Трнава⁹), Угорщина, Австрія, Чехія (Прага), Прусія, Німеччина й Італія, де, зокрема, оглянув триумфальні ворота Траяна,obelіски на площі св. Петра і руїни Каральських бань у Римі тощо. Фактичні підтвердження цього знаходимо у трактаті “Кільце”: “Має звичай й Італія молотити волами” та у фразі персонажа із “Розмови п’яти подорожніх про істинне щастя в житті”: “Коли б у мене дім був, як у Венеції, а сад, як у Флоренції”.

Сковорода відвідав також недалеко місто Шарошпатак, чеськ. Vlatný Potok (Угорщина), де працював Ян Амос Коменський (*1592–†1670), який там закінчив і у 1658 р. видав свій всесвітньо відомий підручник “*Orbis sensualium pictus*” (укр. “Світ чуттєвих речей у картинках”)¹⁰ латинською і німецькою мовами, в якому на-

вчальний текст органічно поєднано із власними малюнками автора. Це був перший ілюстрований словник у світі! Пізніше Г. Сковорода ґрунтовно опрацював творчий спадок Я. А. Коменського, про що свідчить його твір “Алфавіт або Буквар миру”, прикрашений його власними ілюстраціями [11].

Будівля кол. Переяславського колегіуму, тепер Музей Г. Сковорода, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Г. Сковорода, 52. Фото з інтернету

Будівля Харківського колегіуму на зламі XVIII–XIX ст. (розміщувалась на подвір’ї Покровського монастиря; знесена у кінці XIX ст.). Фото з Інтернету

Існує думка, що в Угорщині Г. Сковорода цікавився здебільшого проблемами природничих наук і астрономії, про що можуть свідчити вже згадані його праці “Кільце” і “Розмова п’яти подорожніх...”, де йдеться про геліоцентричну систему М. Коперника і згадано гіпотези про розумних мешканців супутника Землі – Місяця і супутника Сатурна.

Повернувся Г. Сковорода в Київ 10 жовтня 1750 р. з черговим транспортом вина для царського двору і до 1769 р. працював викладачем у Переяславському¹¹ та

⁷ В ті часи існували самостійні міста Буда, Обуда і Пешт, які у 1873 р. об’єднали в одне місто Будапешт.

⁸ ВОЗДВИЖЕНСКИЙ, Вадим. Густав (Густав Адольф) Густавович Гесс-де-Кальве – первый венгерский биограф Г. С. Сковороды [сайт. 17.06.2023] // *Toronto Slavic Quarterly*. URL: <http://sites.utoronto.ca/tsq/31/vozdvizhensky31.shtml>

⁹ Г. Сковорода навчався в єзуїтському університеті у Трнаві (засн. 1635 р.), де також брав участь в диспутах. Про це повідомив словацький письменник українського походження Леонід Мосендз в оповіданні “Мінерва”.

¹⁰ “*Orbis pictus*” (в оригіналі “*Orbis sensualium pictus*”) – універсальний ілюстрований підручник для дітей та академічний мовний словник, що уклав Я. А. Коменський як розширену версію його спочатку єдиного мовного посібника, який він закінчив, перебуваючи у м. Шарошпатаку. Перше видання вийшло латинською і німецькою мовами. У 1658 р. підручник надрукувало видавництво

“*Samuelis Breuer*” у м. Левочі (тепер Словацька Республіка) латинською, німецькою, угорською і чеською мовами. Назва чеської версії “*Swět Widitedlný*” Англійською мовою підручник вперше вийшов у 1659 р., а польською у 1667 р. Українською мовою підручник, ймовірно, не видавали.

¹¹ Переяславський колегіум існував у 1738–1788 рр. і також називався Берліанський колегіум (лат. *Collegio Berliana*), на честь його засновника єпископа Переяславського і Бориспільського Арсенія Берла (*до 1670–†1744). Г. Сковорода там викладав пітику (етику). Нині у будинку працює музей Г. Сковорода.

Харківському¹² колегіумах і домашнім учителем на Київщині та Слобожанщині, ніде, однак, довго не затримуючись. Підкреслимо особливо, що філософ брав участь і у підготовці землемірів (геодезистів). 2 лютого 1768 р. при Харківському колегіумі відкрили додаткові класи, які за програмою були першою світською технічною школою у Східній Україні й випускали також землемірів. Там викладали математику, малювання, географію, інженерну справу, артилерію, практичну геометрію (геодезію) та нові мови. Практичну геометрію, фортифікацію і архітектуру тоді викладав А. Фонвіконт, а географію О. Кастелі. 3 липня 1768 р. катехізм там викладав Сковорода. Простотою, ясністю та сміливістю думки його лекції приваблювали студентів. Згодом конспект цих лекцій було надруковано під назвою *“Катехизис, або початкові двері до християнських чеснот”* (1766 р., оновл. 1780 р.)¹³, а видатний вчений Д. Багалій (*1857–†1938) написав, що *“це є цілком виняткове явище в церковній літературі”*. Справді, його християнська етика, погляди на тогочасне суспільство й освіту відрізнялись від загальноприйнятих. Вони еднають Г. Сковороду з релігійно-філософськими поглядами чеських братів та педагогічною системою Я. А. Коменського (*1592–†1670), прихильником якої він був. Це питання ще потребує докладного вивчення, однак відомо, що філософ студіював також твори німецьких протестантських теологів, погляди яких близькі до поглядів чеських братів, та твори останнього єпископа чеських братів Я. А. Коменського. Г. Сковорода і Я. Коменський – близькі за духом особистості. Це збагнув видатний український поет Павло Тичина, який, коли писав поемусимфонію *“Сковорода”*, у спеціальній теці збирав матеріали до теми *“Сковорода і Коменський”*, одночасно в інших теках матеріали до тем *“Сковорода і Арістотель”*, *“Сковорода і геометрія”*, *“Сковорода і Ісаак Ньютон”*, *“Сковорода і Ломоносов”*, *“Сковорода і Паскаль”*, *“Матерія у Сковороди”*, *“Науки у Сковороди”*, *“Телескоп і мікроскоп у Сковороди”* тощо [7, 8, 12, 15–18].

Залишивши у 1769 р. колегіум, філософ поклав у торбину декілька книг, зокрема Біблію і книгу, написану ще в Давній Русі, та оправлену золотом сопліку із слонової кістки, назавжди вибрав мандрівне життя, бо *“на шляху зустрічей твоїх насолоджуюсь, як у багатстві всілякому”*. Міста Г. Сковорода відвідував рідко,

а у селах вибирав для життя найсамотніші місця – ліси, садки, пасіки тощо, адже Христос також ходив у пустелю, бо медитація потребує самотності. Так він знайшов душевний спокій, який передав словами: *“О свобода! О наука!”*. Вищою метою цього життя була не відірваність від реального життя, а, як зазначив Д. Багалій, *“активна напружена робота розуму та чуття над виробленням нових форм людського існування на ґрунті істини, правди та щастя людськості”*. Відомо також, що у своїх мандрівках Г. Сковорода не цурався нічого людського¹⁴. Хоча був вегетаріанцем, їв раз на день тільки городину і пив молоко, але полюбляв і вино „Royal Tokaji“ – медовий токай (звук до нього в Угорщині), єдине в світі вино, яке виготовляли з родзинок (Токаї Essencia, укр. Токай Есенція), вірменський тютюн та ранковий чай з цитриною і пармезаном [4, 7, 8, 13, 14].

Вшанування Г. С. Сковороди. Крім музеїв та багатих вулиць в Україні, названих на честь філософа, у Всесвіті кружляє астероїд головного пояса № 2431 Сковорода (англ. 2431 Skovoroda). Його ім'я носять наукові та навчальні заклади, напр. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди Національної академії наук України, Національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди у Харкові, Університет Григорія Сковороди в м. Переяславі-Хмельницькому Київської обл., НВК „ЗОШ I–III ст. – ДНЗ” ім. Г. С. Сковороди в с. Коврай Черкаської обл., ЗОШ I–III ступенів ім. Г. С. Сковороди в смт. Чорнухи Полтавської області, “Сковородинівський ліцей” ім. Г. С. Сковороди в с. Сковородинівці Харківської обл. тощо [22].

На закінчення наведемо декілька рядків з його Пісні 28-ї *“Саду божественних пісень”* з глибоким філософським змістом [1, 2].

*Бог найкращий астроном і найкращий економ.
Вічная природа-мати
Зайвини не може мати.
Найпотрібніше тобі ти знайдеш лиш у собі.*

Титан духу, Григорій Сковорода привертав, привертає і привертатиме увагу шанувальників та численних дослідників, зокрема за кордоном, тому можна сподіватися, що в Україні й надалі віддаватимуть належне першому українському філософу, як виданням його повної творчої спадщини і досліджень про нього, зокрема стосовно місць його перебування в Західній Європі, так і відзначенням його ювілейних дат.

*Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди.*

М. Т. Рильський

¹² Харківський колегіум існував у 1722–1817 рр. і також називався Тихоріанською академією на честь її співзасновника єпископа Білгородського Єпіфанія Тихорецького (*сер. XVII ст. – †1731) і був другим за значенням після Києво-Могилянської академії навчальним та науковим центром України. Відтак був реорганізований у Харківську духовну семінарію (закрита у 1917 р., відроджена 12 вересня 1996 р.).

¹³ СКОВОРОДА, Григорій. *Катехизис або початкові двері до християнських чеснот*. Друге, поправлене видання. Детройт–Торонто: Видання Українського Євангельського Об'єднання в Північній Америці, 1963. 18 с. [cut. 10.06.2023]. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/324/file.pdf>

¹⁴ ЧЕРКАСЬКА, Ганна. Сковорода і Котляревський. Про Токаї [cut. 22.06.2023]. URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/14962

Література

1. СКОВОРОДА, Григорій Савич. Избранные сочинения в двух томах / упор. В. А. Деркач. Художник В. Я. Чебаник. К.: Дніпро, 1972. Том 1. 272 с. / Примітки (с. 229–267); Том 2. 278 с. / Додатки: Ковалинський, М. И. Жизнь Григория Сковороды (с. 185–252); примітки (с. 253–277).
2. СКОВОРОДА, Григорій. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Л. Ушкалова. Харків: Майдан, 2016. 1398 с. ISBN 978-966-2562-73-6.
3. БАБОТА, Любиця. Сковорода в Чехії. *Пороги* (Прага). Рік 5. 1997. № 1–3. С. 13.
4. БАГАЛІЙ, Дмитро Іванович. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. К.: Обрій, 1992. 472 с. : порт.
5. Григорій Савич Сковорода [cut. 10.06.2023]. *Вікіпедія*. [cut. 10.06.2023]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сковорода_Григорій_Савич
6. ДРАЧ, Іван; ПОПОВИЧ, Мирослав; КРИМСЬКИЙ, Сергій. *Григорій Сковорода*. К.: Фоліо, 2021. 384 с. ISBN 978-966-03-9579-4.
7. ДРБАЛ, Александр. Григорій Сковорода і природничі науки. *Вісник геодезії і картографії*. 1998. № 3. С. 61–63. Літ. 8. Res. rus., angl.
8. ДРБАЛ, А. “Дивись на прекрасну іностає істини” (Григорій Сковорода і природничі науки). *Пороги* (Прага). Рік 6. 1998 (січень–березень). № 1. С. 20–21: 1 іл.
9. КАШУБА, Марія Василівна. *Я. А. Коменський і Г. Сковорода // Григорій Сковорода в духовному житті України: матеріали Всеукр. наук. конференції у м. Тернопіль 3–4 грудня 1992 р.* Тернопіль: Тернопільський наук.-досл. інститут “Проблеми людини”, Інститут національного відродження України, 1994. С. 123–126.
10. КОЗЮРА, Ігор Валерійович. *Європейські студії Сковороди*. Полтава: ПУЕТ, 2020. С. 9–19 (96 с.) [cut. 10.06.2023]. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/9387/1/Козюра%20I.%20B.pdf>
11. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis Sensualium Pictus – Svět v obrazech – Die lichtbare Welt / Přetisk prvního vydání z roku 1658 v Norimberku; Obrázky J. A. Komenského, dřevoryty Paul Kreuzberger (†18.04.1681), red. Antonín Dolenský. Praha: Levné knihy, 2001. 323 s.: 155 obr. Čes., lat., něm.* ISBN 80-7309-050-3.
12. МАХІНЧУК, Михайло Гаврилович. Переяславський скарб: документальна повість / післямова І. Ф. Драча; худ. О. Журавель. Київ: Молодь, 1989. 199 с.: кол. іл. ISBN 5-7720-0258-9.
13. *МІСЦЯ ПОДОРОЖЕЙ СКОВОРОДИ В УКРАЇНІ: [Полтавщина (Лохвиця, Чорнухи), Сумщина (Охтирка, Рябушки), Харківщина (Біля річки Мож, Бабаї, Сковородинівка)] / Фото Анастасія Слюсаренко, Сергій Кобзар [cut. 11.06.2023]. URL: <https://dovkola.media/mistsia-podorozhey-skovorody-v-ukraini/>*
14. НІЖЕНЕЦЬ, Анастасія Максимівна, СТОГНІЙ, Іван Петрович. *Григорій Сковорода: Пам'ятні місця на Україні*. К.: Наукова думка, 1984. 94 с.
15. ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ (Берліанський) КОЛЕГІУМ. *Вікіпедія*. [cut. 10.06.2023]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Переяславський_колегіум
16. ТИЧИНА, Павло Григорович. *Сковорода*. Симфонія / гравюри на дереві Ю. Г. Логвина; Коментар та примітки (с. 364–402). К.: Рад. письменник, 1971. 404 с.
17. УШКАЛОВ, Леонід Володимирович. *Григорій Сковорода: семінарії*. Харків: Майдан, 2004. 776 с. ISBN 966-8478-76-2 [cut. 10.06.2023]. URL: https://kharkiv-nspu.org.ua/wp-content/uploads/2014/04/Ушкалов_Сковорода.-Семінарії.pdf, https://chtyvo.org.ua/authors/Ushkalov_Leonid/Hryhorii_Skovoroda_seminarii/
18. ХАРКІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ. *Вікіпедія*. [cut. 10.06.2023]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Харківський_колегіум
19. ЧИЖЕВСЬКИЙ, Дмитро. *Філософія Г. С. Сковороди*. Варшава: [Друк. НТШ у Львові], 1934. 221, [3] с.: іл. (Праці Українського наукового інституту. Серія філософічна; т. 24, кн. 1). URL: <https://diasporiana.org.ua/miscellaneous/6762-chizhevskiy-d-filosofiya-g-s-skovorodi/>
20. ЧИЖЕВСЬКИЙ, Дмитро. *Філософія Г. С. Сковороди*. Харків: Акта, 2003. 430 с. ISBN 966-7880-98-2
21. ШЕВЧУК, Валерій Олександрович. *Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима*. К.: Пульсари, 2008. 525 с. Літ. (с. 522–523: 35 назв). ISBN 978-966-2171-04-4. (Українці в світовій цивілізації).
22. 2431 Сковорода (англ. 2431 Skovoroda) – астероїд головного поясу, який відкрив 8 серпня 1978 р. в Кримській астрономічній обсерваторії астроном Микола Степанович Черних [cut. 19.06.2023]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/2431_Сковорода

A. DRBAL¹, I. TREVOHO², A. VOVK²

¹ Research geodetic, topographical and cartographic institute, Zdiby (Praha), Czech Republic, tel. +420608164385, e-mail: adrbal@gmail.com

² Department of Geodesy, Lviv Polytechnic National University, 12, S. Bandery str., Lviv, 79013, Ukraine, tel. +380503706402, e-mail: itrevoho@gmail.com

HRYHORIJ SKOVORODA AND NATURAL SCIENCE

A brief biography and activity of the famous Ukrainian philosopher, poet and the musician Hryhorij Skovoroda (*1722–†1794) are described. A special attention is dedicated to his interests in natural sciences and travelling.